

XIX-ASRDA IJOD QILGAN QORAQALPOQLARNING ENG MASHHUR BAXSHILARIDAN BIRI OQIMBET BAXSHI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.018>

Qidirniyazova Hamida Muxammetdin qizi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

Annotatsiya: Bu maqolada Oqimbet baxshining ijodi, shogird tayyorlash, yo'l yaratgan kuylari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Oqimbet baxshi Qoraqalpoq baxshichilik san'atining eng dastlabki boshlovchilaridan biri bo'lib ko'plab shogirdlar yig'ib ularga baxshichilik sirlarini chuqur o'rgatib baxshichilik maktablarining paydo bo'lishiga sababchi bo'lganligi haqida ham so'z yuritiladi. XIX-asrdagi xalq turmushi va Oqimbet bog'ining Xiva xoni bilan aloqalari, Xondan sovg'a olib xonning hurmatiga bo'linishi haqida keng to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Baxshi, Aqimbet, ola qayish, XIX-asr, ustoz shogird, doston, maktab yo'li, ijod, dutor, soz

ONE OF THE MOST FAMOUS KARAKALPAK LEADERS OF THE 19TH CENTRY WAS AKIMBET BAKHSHI

Kydirniyazova Hamida Mukhammetdin qizi
Uzbek State Institute of Arts and Culture Nukus branch

Abstract: This article provides information on the work of Aqimbet the Bard, his apprenticeship, and his travel songs. It is also mentioned that Aqimbet Baxshi, one of the earliest pioneers of the Karakalpak bakhshi art, gathered numerous students, taught them the secrets of bakhshi art, and contributed to the emergence of bakhshi schools. The life of the people in the 19th century, the connections of Aqimbet the bard with the Khan of Khiva, and the receipt of gifts from the Khan for the Khan's honor are extensively discussed.

Keywords: Baxshi, Aqimbet, ala qayis, 19th century, ustoz shogird, doston, maktab yo'li, ijodkorlik, dutor, soz

Oqimbet baxshi XIX-asrning o'rtasida yashagan qoraqalpoq xalqiga dong'i ketgan qoraqalpoqlar ichida avvalgi jirovlardan keyin baxshichilik san'atini boshlagan mashhur baxshining biri. Oqimbet baxshi qachon tug'ilgani, qachon o'lgani haqida to'liq ma'lumot yo'q. Oqimbet baxshi haqida ma'lumotlar yig'ganda Oqimbetning shogirdining shogirdlarining eshitgan bilgan so'zlariga suyanadik.

Baxshilar san'atida shogirdga ustoz bo'lish, ustozlar shogird chiqarish azaldan kelayotgan an'anaviy yo'l. Musiqiy meroslarni otadan bolaga, ustozdan shogirdga o'tkazib qadrlab saqlash, shogirdlarni ko'plab tayyorlash masalalari baxshilarning xalq oldidagi ulug'vor hissi bo'ldi. Ko'p shogird chiqarib kuylar yaratib xalq orasida katta obro'ga ega bo'lgan mashhur ijrochilardan biri Oqimbet baxshi bo'ldi. U XIX asrning o'rtalarida yashab o'tgan qoraqalpoqning mashhur baxshisi bo'lib, butun Xorazmga (o'zbeklar, turkmanlar, qozoqlar orasida) shuhrati yoyilgan.

Oqimbet hozirgi Chimboy tumanining shimolidagi sobiq "Oq qal'aning" "To'rg'ay teragi" degan joyda tug'ilgan.

Qoraqalpoq baxshilari orasida yosh avloddan shogird chiqarish, ustozlik qilish dasturi, ko'p sonli informatorlarning fikrlariga va ma'lum ma'lumotlarga ko'ra Oqimbet baxshi yuqori bosqichga ko'tarilgan deyiladi. Shuning uchun ham qo'lda mavjud ma'lumotlarga tayanib o'tirib Oqimbetni qoraqalpoq baxshilarining eng yirik vakili, ustozdan shogird chiqarish maktabining asoschilaridan biri sifatida taniymiz. U iste'dodli yoshlarni markazga to'plab, o'ziga xos baxshichilik maktabini tashkil etdi. O'tgan asrdan boshlab to shu bugungacha uning yo'lini aytib yurgan baxshilar o'sha maktabdan ko'paygan. Maktabning asosiy yo'nalishi - qoraqalpoq xalq musiqasining barcha xususiyatlarini to'liq saqlagan holda, ularni ko'pchilikka manzur qilib, yangi motivlar bilan rivojlantirishga yo'naltirilgan. Oqimbet o'z shogirdlarini uyiga yig'ib, qo'shiqning aytilishi va kuyning chalinish texnikasini o'rgatganda barcha shogirdini qator o'tqazib bir kuyni birma-bir hammaga aytirib va chaldirib ko'radigan bo'lgan. O'sha kuyni o'rganib bo'lguncha boshqa kuyga o'tkazmay, qattiqqo'llik bilan tejab o'rgatgan. Shunday qilib, avval aytim qo'shiqlarini o'rgatsa, asta-sekin dostonning parchalarini, so'ngra dostonning o'zini to'liq o'rgatishga o'tiladi. Shogirdlariga shunday odatlarni o'rgatib qayta-qayta sinovdan o'tkazib, ularning maslahati bilan ruxsat (fotiya) beradigan bo'lgan. Shunday qilib shogird yig'ib, o'z maktabiga loyiq xalq kuylarini qayta ishlab rivojlantirib bir tizimga solish, Oqimbetning ko'p yillik hayot tajribasiga va qoraqalpoq baxshilarining dasturiga, shuningdek umuman sharq xalqlarining "Mushoira" dasturining ta'siriga bog'liq bo'lgan bo'lishi mumkin.

Baxshilarning shogird tayyorlashdagi bunday an'anasi haqida ko'zga ko'ringan olim V.M.Jirmunskiy o'zining "Sredneaziatskiye narodnye skaziteli" degan asarida qiziqarli fikrlar aytadi. Oqimbet boshlagan maktabning asosiy repertuarlari Maxtumquli, Ajiniyoz, Berdaq va boshqa sharq xalqlari shoirlarining she'rlari "G'arib oshiq," "Sayatxon Hamro," "Hurliqa Hamira," "Yusuf Ahmad," "Go'ro'g'li" va boshqa ko'p dostonlari bo'ldi. Ilgaridan aytilib yurgan qoraqalpoq kuylarini ijro etish bilan birga ko'p kuylarni qayta ishlab o'zi ham kuylar yaratdi. Yog'li bahor, Qizlar uyga kir, Tarlon, Ola qayish, Oqimbetning qayta ishlab yaratgan namalari qatoriga kiradi. Undan tashqari o'zbek va turkman kuylarini ko'p o'rganib uni

qoraqalpoq turiga o'tkazishda Oqimbetning xizmati katta bo'ldi. Oqimbet tashkilotchi, nomalar yaratuvchi va rivojlantiruvchi bo'libgina qolmay, u kuchli ijrochi, aytuvchi, xushovozligi bilan ham hayratlanarli iste'dodga ega bo'ldi.

Uning aytuvchiligi haqida xalq orasida saqlanib qolgan rivoyatlar uning iste'dodli baxshi bo'lganligini ta'riflab, ular xalqning baxshiga bo'lgan muhabbat iftixorini go'zal romantika bilan tasvirlaydi. Xalqda u haqida: "Oqimbetning onasi uni tug'ayotganda bulbulning go'shtiga jirkanarmish," "Oqimbet soz chalib o'tirganda bulbul kelib dutorining qulog'iga qo'nib keta berarmish"-degan so'zlarni sevgi bilan aytib yurgan. Albatta bu xalqning baxshiga bo'lgan chin ixlosi unga bergan yuqori bahosi, uni duch kelgan baxshi jirovlarga aytavermagan.

Oqimbet tashkilotchi, kuylar yaratib rivojlantiruvchi bo'libgina qolmay, u kuchli ijrochi, aytuvchi, xushovozligi bilan ham hayratlanarli iste'dodga ega bo'ldi. Uning ijrochilik mahorati haqida xalq orasida saqlanib qolgan rivoyatlar uning iste'dodli baxshi bo'lganligini ta'riflab, ular xalqning baxshiga bo'lgan muhabbat g'ururini go'zal romantika bilan tasvirlaydi.

Kunlardan bir kuni Xivaning xoni Muhammad Rahim xon o'zining podshohlik saltanatini maqtash va ko'ngil ko'tarish uchun qo'l ostidagi ellardan mashhur baxshi, jirov, sozandalarni chaqirtib aytiradi. Shu chaqiriqlarning biriga qoraqalpoqning mashhur baxshisi Aqimbet boradi. Shunda eng avval xonsaroyining mashhur Tanbur degan baxshisi "Shirvon" degan kuyni ijro etadi. Ortidan o'sha kuyni Aqimbet chalib Tanburdan to'liqroq va juda chiroyli qilib ijro etadi. Shu yerda xon o'z baxshisining yengilganligiga g'azablanib Aqimbetga qattiq g'azabini sochadi. Uni ketma-ket uch kun, uch tungacha tinmay aytiradi. Aqimbet bu sinovdan ham omon o'tadi. Lekin orsiz adovatli xon Aqimbetga ovozi qoldirish maqsadida chilimning suvini beradi. Lekin xonning jirkanch hiylasini sezgan Aqimbet, ichmay qo'yniga to'kib yuboradi.

Endi xonning bunga batamom g'azabi kelib Maxtumqulining she'rlar to'plamini qozining qo'liga berib, Aqimbetni oldiga o'tqazib: "og'zini poylab tinglab o'tir, agar Aqimbet shu kitobdagi she'rlarning bir so'zini yoki bir bo'g'inini qoldirib yoki xato aytsa darrov menga xabar ber" deb buyruq beradi. Aqimbet bu sinovdan ham qoqilmay o'tadi. Qanday deganda ham Aqimbet bosimga chiday olmay kasal bo'lib yotib qoladi. Shunday bo'lsa ham "og'zing qonga to'lsa ham dushmanning oldida to'kma degandek" kuch ishlatib sir bermaslikka urinadi. Oxirida iloji qurib, o'z so'ziga bog'langan xon: "Sinovdan qoqilmay o'tding qani, tilagingni ayt baxshi" deyishga majbur bo'ladi. Shunda Aqimbet xonga qarab: -Bir qoshiq qonimdan kechsangiz taqsir - debdi. Xon Aqimbetga ko'zini olaytirib, g'azabli nazar bilan: - Bor kechdim aytaver - degan, mana shundan keyin Aqimbet xonga qarab turib vazmin tarzda: - Taqsir bundan buyon iloyo siz meni ko'rmang, men sizni ko'rmayman, tilagim shu debdi.

Shunda xon o'rnidan sakrab turib xanjarini sug'urib olganini bilmay qolibdi, biroq ikki tomonidagi vazirlari "g'azabingizni tark eting, bandangizga jabr etmang taqdir" deb to'xtatibdi. Va'dasini buzgan xon emas, o'z tili o'ziga guvoh, aytilgan shartni buza olmay bayroqqa bir ola qayishli ot berib, Aqimbetni jo'natib, chorasizdan xonning kuyigi betiga chiqib afsuslanishi bilan qoladi. Bu quvonchga bag'ishlab Aqimbet qoraqalpoqning klassik kuyi bo'lgan ola qayishli otga "Ola qayish" kuyini yaratadi. O'z erkini qo'ldan bermaydigan po'latday mustahkam fuqaro o'z xalqining or-nomusini, uning adolatli topshirig'ini shunday bajarib, unga bo'lgan xalqning hurmatini yanada chuqurlashtiradi. "Ola qayishda" xonning shon-saltanatini maqtamaydi, aksincha o'z xalqiga, aziz elatiga, uning keng fe'l yuragiga quvonchiga bag'ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qoraqalpoq og'zaki ijodi materiallari.
2. Baxshilar haqida ilmiy tadqiqotlar.
3. Abdinabiyevna, S. M. (2025). THE FORMATION AND DEVELOPMENTAL STAGES OF UZBEK TRADITIONAL PERFORMANCE AND VOCAL ART. World Bulletin of Education and Learning, 1(02), 400-403.
4. Abdujabbarovna, S. M. (2025). XALQIMIZ VA UNING NAMOYANDALARI YARATGAN MA'NAVIY BOYLIKLARIMIZ BUTUN O'ZBEK XALQI MADANIY MEROSI, QADRIYATLARINING TARKIBIY QISMI. USA-SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION, 1(3), 30-34.
5. Muhabbat, S. (2024). CULMINATIONS AND NAMUDS IN SHASHMAKOM: ZEBO PARI AND AVJ-I TURK. European Journal of Arts, (3), 53-55.
6. Muhabbat, S. (2022). MAHMUDJON TOJIBOEVI BASTALAGAN TURKUM ASARLARGA BIR NAZAR. Oriental Art and Culture, 3(4), 848-857.
7. Axmadovna, U. M., & Qizi, T. M. R. (2024). DISTRIBUTION OF THE WORK OF UZBEK FEMALE MAKOM PERFORMERS IN SOCIAL NETWORKS. European Journal of Arts, (3), 56-59.
8. Ulasheva, M. A. (2024). The Place of Female Performers In Makom Performance and Their Styles. EUROPEAN JOURNAL OF ARTS Учредители: Premier publishing sro, (2), 103-105.
9. Ulasheva, M. A. (2022). AN'ANAVIY XONANDALIKDA OVOZ XUSUSIYATLARI, TA'LIMDA INNOVATSIYON YONDASHUVLAR. Oriental Art and Culture, 3(4), 120-122.
10. Zaidovich, A. Q. (2025). "OVOZNI TO 'G 'RI YO 'LGA QO 'YISH" DARSLARIDA XONANDA TALABALAR BILAN MUSIQIY ASARLARDAGI

TALAFFUZ VA URG ‘ULAR USTIDA ISHLASH MUAMMOLARI HAMDA ULARNI BARTARAF QILISH YO ‘LLARI. Great Britain-scientific review of the problems and prospects of modern science and education, 1(3), 12-23.

11. Ayubov, Q. Z. (2023). YAKKAXON IJROCHILIKDA OVOZ MASHQLARINING O ‘RNI. Oriental Art and Culture, 4(3), 72-77.

12. Yo‘lchiyeva, M. (2018). An’anaviy yakka xonandalik. O‘quv qo‘llanma Toshkent.

13. Yo‘lchieva, M. (2025). YOSHLAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH VA MA’NAVIYATINI OSHIRISHDA MUSIQA SAN’ATINING O ‘RNI SHARQ VA G‘ARB MUSIQIY ALOQALAR. FRANCE-SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION, 1(3), 18-24.

14. Abduvaliyevna, M. Y. (2025). THE YUNUS RAJABIY MAQOM ENSEMBLE: ARTISTIC HERITAGE, PERFORMANCE TRADITIONS AND CULTURAL SIGNIFICANCE. World Bulletin of Education and Learning, 1(02), 377-388.

15. O‘ktamovich, X. A. (2025). YOSHLAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH VA MA’NAVIYATINI OSHIRISHDA MUSIQA CHOLG ‘USI, UD SOZINING ORGONOLOGIYASI XUSUSIDA. GERMANY-SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION, 1(3), 31-35.

16. Voisov, M. (2023). XONANDALIK AMALIYOTIDA CHOLG ‘U SOZINI O ‘RGANISHNING AHAMIYATI XUSUSIDA. Oriental Art and Culture, 4(1), 140-145.

17. Воисов, М. Э. (2020). ВАЖНОСТЬ И РОЛЬ ТЕХНИКИ ИСПОЛНЕНИЯ ТУРГУНА АЛИМАТОВА В ТРАДИЦИОННОМ ИСПОЛНЕНИИ ТАНБУР. Проблемы современной науки и образования, (10 (155)), 79-81.

18. Ваисов, М. Э. (2024). ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛНЕНИЯ И ОБУЧЕНИЯ МЕЛОДИИ АРИ БОБОХОНОВА “ХУРРАМ” НА ИНСТРУМЕНТЕ РУБАБ. Проблемы современной науки и образования, (8 (195)), 45-47.

19. Voisov, M. (2023). SHASHMAQOM TALQIN SHO ‘BALARINING IJROCHILIK XUSUSIYATLARI. Oriental Art and Culture, 4(1), 524-528.

20. Ulmasovich, R. U. (2025). O‘zbek mumtoz musiqasi merosining milliy va umumbashariy qadryatlari. France-Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education, 1(3), 8-13.

21. Расулов, У. У. (2020). Танбур и его роль в развитии традиционной узбекской музыки. Проблемы современной науки и образования, (1 (146)), 99-101.

22. Rasulov, U. U. (2024). Yangi O 'zbekiston taraqqiyotida maqom san'atining tutgan o 'rni. *Inter education & global study*, (4), 403-411.
23. Qobiljon, A. (2024). USING HANGS OF ASHULA AS VOICE EXERCISES. *European Journal of Arts*, (3), 45-49.
24. Ermanova, D. (2024). ABOUT MUSIC CULTURE AND PIANO. *Modern Science and Research*, 3(10), 76-79.
25. Dauletbek, A., & Dilafruz, E. (2025). THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL MASTERY IN TEACHING VARIETY PERFORMANCE TO STUDENTS. *SHOKH LIBRARY*.
26. Ermanova, D. (2025). FORTEPIANODA ESITIW QÁBILETIN RAWAJLANDIWDIŃ ÁHMIYETI. *Modern Science and Research*, 4(2), 188-190.
27. Ermanova, D. (2025). BOSHLANG'ICH FORTEPIANO TA'LIMI VA FORTEPIANO CHALISHNING DASTLABKI BOSQICHI. *Inter education & global study*, (2), 582-592.
28. Dilafruz, E. (2025). THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF THE STUDENT IN THE PROCESS OF PIANO PRACTICE. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 3(11), 115-123.
29. Qizi, A. N. F. (2022). ALISHER NAVOIY VA MUSIQA. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(Conference DDMI), 252-555.
30. Komiljonovich, M. F. (2025). MAQOMNI YOSHLARGA ORGATISH BORASIDA MULOHAZALAR. *FRANCE-SCIENTIFIC REVIEW OF THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION*, 1(3), 25-29.
31. Kamilldjanovich, M. F. (2025). SHASHMAQOM AND ITS MODERN INTERPRETATIONS: ANALYTICAL PERSPECTIVES. *World Bulletin of Education and Learning*, 1(02), 368-376.
32. Kolkanatov, A. (2025). The Need to Improve the Performance of Cultural Centers. *Turkology*, (2).
33. Qolqanotov, A. (2026). NATIONAL SONGS AS A SPIRITUAL NEED. *AMERICAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE*, 4(2), 86-91.